

Biblioteka
INCUS

TIM press

Biblioteka

INCUS

Marko Šundov

EKONOMIJA SMISLA

Suvremeni pogled na ekonomsku stvarnost 21. stoljeća

Nakladnik

TIM press d.o.o.

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Za nakladnika

Dijana Bahtijari

Urednik

Hašim Bahtijari

Recenzenti

prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

doc. dr. sc. Toni Popović

Redaktura

Zdenka Krilčić

Lektura

Marija Kazalicki

Grafičko oblikovanje

TIM press

Tisak

Printera Grupa d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001284022

ISBN 978-953-369-064-3

© TIM press

Sva prava pridržana.

Marko Šundov

EKONOMIJA SMISLA

Suvremeni pogled na ekonomsku stvarnost
21. stoljeća

Zagreb, 2025.

SADRŽAJ

1. UVOD	
Požuda – od konstrukcije do destrukcije	9
2. NOVA EKONOMSKA ZBILJA	
Svijet u zamci ekonomskih stručnjaka	19
Treba nam ekonomija smislenosti, a ne isključivo profitabilnosti	27
Bit nove ekonomije je u preobrazbi egocentrične svijesti u ekocentričnu	33
3. PROSTOR KAO ODREDNICA	
Od sljedbeništva do predvodništva	43
Odabiranje smjera	51
Visoka očekivanja postaju ključ uspjeha	61
Selo u gradu, grad u selu	71
Povratak u grad umjesto selidbe na selo	79
4. POJEDINAC KAO POSREDNIK	
Kupujem i trošim, dakle jesam!	89
U cilju implementacije održivog razvoja, ključno je djelovati na svijest pojedinca	95
S više znanja i više imanja	103
Promovirati sadržaj umjesto percepcije	111
5. PROCES KAO POVEZNICA	
Promjene iz teorije moraju se početi provoditi u praksi	121
Model „dajmo svima po malo“ više nije prihvatljiv	127
Kad transparentnost postane trend, usporava učinkovitost	135
Tromi sustavi koče razvoj	141
Briga za prirodne resurse mora imati dominantnu ulogu	149

Smjer bez pogrešnog skretanja	157
Novi duh zajedništva	163
Nema napretka bez primjene inovativnih metoda poslovanja	171
Dva koraka naprijed, ni jedan natrag	179

6. ZAKLJUČAK

Individualni kolektivizam kao poveznica tržišne ekonomije i održivog razvoja društva	189
--	-----

LITERATURA	201
O AUTORU	205

1.

UVOD

(Pojedinac kao žrtva vlastitih požuda)

POŽUDA – OD KONSTRUKCIJE DO DESTRUKCIJE

(Požuda pojedinca u funkciji društveno-ekonomskih procesa)

Uvod

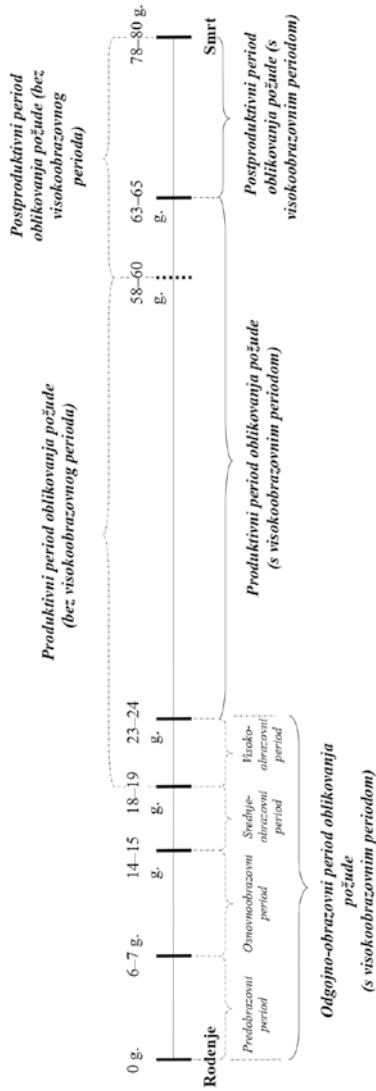
Požuda je psihološka sila koja proizvodi intenzivnu želju za nečim što pojedinac već posjeduje u značajnim količinama, a onda se pretvara u pohlepu. Požuda može imati mnogo oblika, kao što su seksualna požuda, požuda za novcem ili moći. Može poprimiti svakodnevne oblike poput žudnje za hranom (proždrljivost), za razliku od potrebe za hranom ili žudnje za ljepotom, žudnje za određenim mirisom koji budi sjećanja. Slična je strasti, ali se razlikuje od nje po tome što strast tjera pojedince da postignu dobronamjerne ciljeve, dok požuda to ne čini. Kontinuirano povećavanje vlastite ugone težnja je koja prirodno pripada čovjeku te ga tjera na aktivnosti kojima to nastoji realizirati. Stremljenje vlastitom užitku i lagodi prati čovjeka od samih početaka evolucije. No posljednje stoljeće razdoblje je u kojem je težnja za ugodom prerasla u masovnu kulturu žudnje koja pokreće i oblikuje društveno-ekonomske procese u cijelom svijetu. Sve je očitiije da je pojedinac postao žrtvom vlastite žudnje za posjedovanjem, tj. svoje težnje za sve većom komodifikacijom. Upravo ta težnja potiče nova rješenja u reprodukcijom procesu, tj. u procesu pretvorbe sirovina u robe i dobra, a u kojima je pojedinac osim kao potrošač/korisnik sudjelovao i kao čimbenik proizvodnog procesa. Nažalost, s vremenom se sve više pojačavao prvi element (potrošač), dok je element sudionika (radnika) u procesu proizvodnje sve više potiskivan. Takav dualizam žudnje i mogućnosti postao je sve širi, odnosno jaz između sve veće žudnje (potrošnje) i mogućnosti (kupovne moći) postaje nepremostiv. Sve kompleksnije i informatizirano okruženje nevjerojatnom brzinom

mijenja dosadašnje paradigme i poimanja unutar svih društvenih sfera. Upravo ta brzina intenziteta promjena stvara sve veći broj gubitnika (osoba koje svojim kapacitetom i drugim odrednicama ne mogu biti aktivni sudionici tih promjena), a sve je manji broj onih koji dobivaju (na to ukazuje enormna razlika u postotku i količini bogatstva koje posjeduje jedna mala skupina u usporedbi s ostatkom svijeta).

Oblikovanje požude

Požuda kao pokretački impuls može imati dvojako djelovanje: *konstruktivno* i *destruktivno*. Upravo ta činjenica nameće potrebu uspostave društvenih mehanizama kojima se nastoji upravljati mehanizmima požude. Iako požuda predstavlja partikularnu pojavnost unutar svakog pojedinca, ona može biti i kolektivna pojavnost koja je inicirana određenim unutarnjim i vanjskim datostima. Kako bi se mogao pratiti proces oblikovanja požude, potrebno je definirati vremensku crtu njezine transformacije (*Slika 1*).

U samom svom početku, odnosno rođenjem, pojedinac iskazuje nagonsku (prirodnu) žudnju iskazivanjem refleksne potrebe za hranom (sisanje i plakanje) koja mu osigurava preživljavanje. Takvim utjecajem na pojedince u svom neposrednom okruženju (prvenstveno na roditelje) determinira prioritete njihovih aktivnosti (više ili manje uspješno). Taj nagon za preživljavanjem ostaje prisutan tijekom cijelog životnog vijeka te ovisno o vanjskim utjecajima unutar vremenske skale oblikuje strukturu i obujam žudnje kod pojedinca. Daljnjim razvojem u razdoblju prikazanom kao „predobrazovno razdoblje“, pojedinac sve više spoznaje svoje uže i šire okruženje (roditelje, širu obitelj, djecu, odgojitelje, zdravstvene djelatnike i sl.) te ovisno o modalitetu ostvarene interakcije iskazuje određene prohtjeve, tj. želje. Već u toj izuzetno ranoj razvojnoj fazi stječu se određeni preduvjeti daljnjeg oblikovanja žudnje. Tijekom cjelokupnog „odgojno-obrazovnog razdoblja“, pojedinac

Slika 1. Vremenska skala oblikovanja požude.

širi spoznajni obzor interakcijom s drugim pojedincima i neprekidno je izložen agresivnom nametanju prevladavajuće doktrine koja kulturu materijalizma predstavlja kao društveni prioritet.¹ Važno je istaknuti da pojedinac od samog začetka oblikuje svoju žudnju u neposrednom kontaktu s drugim pojedincima koji su različito pozicionirani unutar „vremenske skale oblikovanja požude“. Osim toga, struktura žudnje oblikuje se i informacijama kojima je pojedinac intenzivno izložen putem različitih medijskih servisa (televizije, interneta i sl.). Upravo sve izneseno ukazuje na potrebu uspostave određenih mehanizama ravnoteže i usklađivanja koje karakterizira skladnost interakcijskih odnosa unutar „vremenske skale oblikovanja požude“.

Poticanje kulture žudnje

Prije samog ulaska u tzv. „produktivno razdoblje“ pojedinac je već značajno oblikovao strukturu svoje žudnje te je ona u suvremenom društvu sve više pod utjecajem eksternih vrijednosnih kriterija koji kulturu žudnje potiču kao iskazivanje slobode pojedinca za zadovoljavanjem svojih partikularnih interesa (ovdje se sloboda isključivo tretira kao mogućnost prisvajanja roba i dobara). Žudnja kao mogući izvor društvenog problema prepoznata je u začecima razvoja civilizacije te je negativan kontekst njezina djelovanja kontroliran uspostavom rigidnih religijskih i zakonskih ograničenja. Strah kao protuteža nekontroliranoj žudnji (koja prerasta u požudu) tako postaje sredstvom kontrole ljudskog ponašanja te ključni alat u sprečavanju kaotičnog ponašanja unutar određenog prostora na kojem funkcioniraju zajednice pojedinaca. U sustavu odgoja i obrazovanja uspostavljaju se jasne društvene hijerarhijske zadatosti te zajednica pojedincu nameće određena pravila generirana specifičnim religijsko-tradicionalnim vrijednostima. U tako

¹ Cikovac, A., *Razvoj etičkih vrijednosti u pedagoškoj deontologiji* (disertacija), Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2020.

u fiktivno pravo koje generira stanje prividne slobode koje nazivamo *paradoks slobode*. Paradoks slobode predstavlja stvarno stanje zapadnih demokracija koje sve više imaju problema s uravnoteženjem vlastitih društvenih sustava. Vrijeme država blagostanja je prošlo te se zbog globalne konkurencije sve više urušavaju socijalna i druga prava stjecana dugogodišnjom borbom za radnička prava. Nesigurnost postaje poželjno stanje u kojemu obitava pojedinac kad je riječ o prevladavajućoj neoliberalnoj platformi. Prema toj paradigmi, sigurnost pojedincu donosi samozadovoljstvo te kreativnu hibernaciju koja ga ne potiče da teži višem i boljem. Gubitkom te potrebe neoliberalni gospodarski „stroj“ ostaje bez temeljnog pokretačkog „goriva“, tj. ljudske požude za imanjem. No neprekidno stanje neizvjesnosti i straha za egzistenciju kod pojedinca ostavlja duševne posljedice koje se manifestiraju depresijom, nesigurnošću te sve većim povlačenjem iz društvenog života (što je u konačnici i cilj ove neoliberalne potrošačke doktrine). Pojedinac se sagledava kao produženi čimbenik reprodukcijaskog lanca koji mora biti oslobođen svih osjećaja za kolektivno te usmjeren isključivo na ostvarivanje svojih uskih materijalnih potreba.

Nove mogućnosti

U potrošačkom društvu sloboda kao stanje postaje usko orijentirana, te gubi značaj koji je imala u prošlosti. Sloboda bez egzistencijalne slobode nije potpuna, tj. njezine blagodati ne mogu se potpuno konzumirati. Paradoks slobode stoga upravo upućuje na tu činjenicu da rasne, religijske, seksualne, jezične i ine slobode u konačnici uzmiču pred egzistencijalnom slobodom. No isto tako nameće se logično pitanje: *Komu treba egzistencijalno slobodan pojedinac?* To pitanje prisutno je od samog postanka ljudske vrste. Različite civilizacije imale su različite strukture vlasti i društvenih uređenja u kojima su oduvijek postojale razine, tj. hijerarhije ili klase. Nikad se sloboda i prava nisu mogli konzumirati podjednako, ili

pak pravedno. Prvi put u ljudskoj povijesti stvorili su se preduvjeti da pojedinci mogu komunicirati međusobno na globalnoj razini te da na taj način mogu zaobilaziti zakonske regulative društvenih sustava unutar kojih obitavaju i djeluju. Protok informacija i tehnološka revolucija svakim danom pojedincu stvaraju niz novih mogućnosti da se egzistencijalno ostvari te da njegova ovisnost o materijalnom bude manja. No tu treba naglasiti da te mogućnosti ne stoje podjednako na raspolaganju svima na Zemlji, a upravo je to razlog zbog kojeg se može reći da globalizacija nije ostvarila svoje propagirane ciljeve. Imati priliku iskazati se, tj. uključiti se, u globalne svjetske tokove nužan je preduvjet za ostvarivanje, tj. konzumiranje slobode. Upravo ta mogućnost da pojedinac legalno iziđe iz okvira društvenog sustava otvara posve nove poglede na to kako treba izgledati ekonomija 21. stoljeća te kakve trebaju biti institucije (organizacijski i strukturno) koje je podupiru. Nova tehnološka dostignuća ponovno vraćaju vjeru da se iskonska sloboda može ostvariti te da se pojedinac može izvući iz paradoksa slobode koji mu je nametnula neoliberalna tržišna ekonomija. Očito je da će se ta nova ekonomija graditi „odozdo prema gore“, tj. da će je inicirati globalno umreženi pojedinac koji će svojim djelovanjem kroz globalnu mrežu prisiliti društvene institucije, a samim tim i cjelokupni društveni sustav, na promjenu i prilagodbu radi zadržavanja svoje opstojnosti.

Zaključak

Pojedinac sudjeluje u tržišnoj reprodukciji potrošnjom, vlastitim radom, investiranjem i društvenim djelovanjem. Činjenica je da su nužnost rada u proizvodnji i zadovoljavanje potreba u potrošnji esencijalni i egzistencijalni imperativ svakoga ljudskog bića. Suvremeno tržište sve više prodire u čovjekovu svakodnevnicu formirajući njegove stavove i djelovanje u široj društvenoj zajednici. U kolikoj mjeri obuzetost čovjeka tržištem i njegovim zakonitostima

određuje budućnost naše civilizacije? To pitanje u sebi sadrži niz potpitanja koja u srži mogu dati odgovor na mnogo nepoznanica o smjeru razvoja naše civilizacije. Promjena ekonomske paradigme predstavlja promjenu shvaćanja pojedinca o ulozi koju ima u procesu reprodukcije dobara. Pasiviziranje i svođenje vlastite uloge u okviru karike u lancu proizvodnja-potrošnja-zbrinjavanje pojedinca pretvara u pukog dionika bez želje za kreiranjem tog lanca. Konačni cilj tržišta ostvaren je njegovim svrstavanjem s čovjekovim bitkom tj. potiskivanjem svih drugih svjesnosti koje čine uravnoteženu cjelinu pojedinca. Tržište koje je nastalo svjesnom aktivnošću čovjeka, na kraju samog zatvorenog ciklusa, tako svog „stvaraoca“ apsorpira u svoj sustav. Umjesto da čovjek kontrolira tržište, dolazi do obrnutog procesa u kojem tržište kontrolira čovjeka.

TROMI SUSTAVI KOČE RAZVOJ

(Globalizacija i nužnost mikroorganiziranja)

Uvod

Svjedoci smo toga da globalni događaji i sve učestalije krize s nepreglednim brojem lokalnih žarišta sukoba suvremeni svijet dovode u stanje permanentne nesigurnosti i straha. Kao prirodna reakcija na takvo stanje javlja se potreba zatvaranja i nepovjerenja prema svemu što ugrožava dosadašnje spoznaje o društvenim uređenjima na određenom području, tj. državama. Globalizacija kao proces svojim djelovanjem nadilazi moć državnih institucija urušavajući tako do sada sveprisutnu spoznaju o državi kao sustavu koji može i mora zaštititi te osigurati napredak i razvoj svom stanovništvu. Sve veće razočaranje u državu kao zaštitnika i moderatora vlastitog življenja stanovništvo iskazuje ili političkom apstinencijom (neodlazak na izbore) ili drugom krajnošću, odabirom populističkih opcija, čiji programi realno nisu ostvarivi u postojećem globalnom okruženju. Zbog svega toga postoje dvije snažne pretpostavke prema kojima bi se društveni sustavi determinirani globalizacijskim procesima mogli razvijati, a to su:

- izolacionizam i jačanje država na isključivo nacionalnoj platformi
- mikroorganiziranje s potencijalom globalnog umrežavanja.

Uzimajući u obzir te činjenice, postavlja se opravdano pitanje u kojem smjeru trebaju ići društveni sustavi da maksimiraju koristi globalizacije i smanje međusobne (političke, ideološke, rasne ekonomske i sl.) tenzije. Jedno od mogućih rješenja je oslobađanje potencijala mikroregija mikroorganiziranjem i globalnim umrežavanjem uz kontrolnu transformaciju na svim razinama društvenog sustava.

Mikroorganiziranje

U kontekstu društvenog i gospodarskog sustava mikroorganiziranje je sinergija aktivnosti i djelovanja kojima se povezivanjem različitih čimbenika ostvaruju učinkovitiji rezultati za dionike toga određenog mikroprostora. Svjedoci smo da se sve snažnije razvijaju tehnologije temeljene na golim okom nevidljivim veličinama (nanotehnologija), a kojima se postižu nevjerovatne promjene u svakodnevnom življenju pojedinca. Upravo ta činjenica logično potiče na promišljanje o potrebi spuštanja djelovanja unutar društvenih i gospodarskih sustava na mikrorazinu. Za takvo sve važnije i sve prihvatljivije razmišljanje nekoliko je ključnih razloga, kao što su: *tehnološki razvoj, brzina promjena i očekivanja pojedinca.*

Tehnološki razvoj

Neslućene mogućnosti koje donosi tehnološki razvoj snažno su utjecale na sva područja društvenog i gospodarskog sustava. Razvojem tehnologije mijenjaju se modalitet i način poimanja rada. Sve je snažnije prisutan rad izvan radnog mjesta klasičnog tipa. Zaposlenik više nije isključivo vezan za rad na jednom mjestu jer njegovo sredstvo rada postaje mobilno (prijenosna računala, mobiteli i sl.), što mu otvara dotad nepojmljive mogućnosti.

Ta činjenica stoga od mikroregija zahtijeva sposobnosti zadržavanja i privlačenja ljudskog potencijala, što čini ključni izazov za daljnji održivi razvoj nekog područja. Da bi mogla tehnološki pratiti razvoj, mikroregija nužno mora organizacijski biti spremna suočiti se s izazovima u tom području. Osim toga, mikroorganiziranjem postiže se optimalna potreba dionika na određenom mikroprostoru kad je riječ o tehnološkom napretku, koji osim razvoja donosi i niz posljedica koje izravno mogu utjecati na kulturu življenja i druge aspekte koji definiraju taj određeni društveno-gospodarski sustav.

Brzina promjena

Neposredne posljedice tehnološkog razvoja su brzina i intenzitet promjena na svim poljima društveno-gospodarskog sustava. Nove mentalne mape postaju nužnost, a učenje temeljeno na prošlim iskustvima više ne omogućava kreiranje efikasnih odgovora na izazove iz okruženja. Učenje iz nadolazeće budućnosti je sposobnost koju upraviteljske strukture svih sustava (društvenih, gospodarskih itd.) moraju usvojiti ako žele biti uspješne i dugoročno efikasne. Nažalost, tromi i okoštale društvene strukture u grčevitoj borbi za očuvanje vlastitih položaja onemogućavaju i potkopavaju svaku inicijativu koja vodi u smjeru promjena. Takva je borba osuđena na neuspjeh, no rezultat takvih otpora je nazadovanje samih društvenih struktura i gubljenje konkurentskog položaja. Takvi procesi još se pogubnije reflektiraju na mikrorazinama koje ovise o centralnim institucijama te nisu u stanju razviti vlastite potencijale kojima će biti spremne oduprijeti se tako kompleksnim i dinamičnim promjenama koje nameće globalizacija. Posljedica je urušavanje organizacijske mreže koja se formira na mikrorazini, a koja više ne može uravnoteženo upravljati cijelim svojim područjem. Spuštanjem upravljačkih ovlasti na mikrorazinu ostvaruju se preduvjeti za efikasniji odziv na promjene iz okruženja, tj. stvaraju se preduvjeti da se unutar mikropodručja zadrži potencijal kojim se može uspješno odgovoriti na ugroze koje nastaju globalizacijskim procesima.

Očekivanja pojedinca

Sukladno prethodno navedenim uzrocima nužnosti mikroorganiziranja rastu i očekivanja pojedinaca unutar određenih društveno-gospodarskih sustava. Dosadašnja realizacija pojedinca u širem društvenom sustavu postaje sve teža, a uzrok tomu je gubitak upravljačkih funkcija države. Globalizacija i *korporacijsko mutiranje*⁹ oslabili su

⁹ Pod pojmom korporacijsko mutiranje podrazumijeva se promjena uloge korporacije od njezina nastanka do danas te isključivost njezina djelovanja, koje je usmjereno na profit dioničara, pritom se ne uzimaju u obzir posljedice za širi društveni sustav.

6.

ZAKLJUČAK

(Redizajniranje perspektive
suvremenog pojedinca)

INDIVIDUALNI KOLEKTIVIZAM KAO POVEZNICA TRŽIŠNE EKONOMIJE I ODRŽIVOG RAZVOJA DRUŠTVA

(Novo vrijeme traži nove odnose pojedinca i zajednice)

Uvod

Kompleksnost međudjelovanja gospodarskih sustava i društvenih odnosa generirana je prioritarnim poimanjem općeg i osobnog, tj. traženjem onih rješenja koja osiguravaju neprekidno napredovanje i razvoj, a da se pritom ne ugrozi sloboda pojedinca. No ova misija neminovno nameće neka pitanja koja determiniraju smjer budućih djelovanja kojima trebaju težiti društva kako bi osigurala svoju, a time i sveukupnu opstojnost života na Zemlji. Neka od njih su:

- Ima li značenje riječi sloboda različito poimanje determinirano zakonitostima promatranog vremena ili je to univerzalna bezvremenska vrijednost?
- Što i tko definira granice općeg i osobnog?
- Dovodi li bezgranična sloboda pojedinca do neminovne slobode i prosperiteta cjelokupnog društvenog sustava?
- Je li sloboda pojedinca stanje svijesti nastalo evolucijskim procesom ili je to samo fizičko stanje koje se može postići i revolucijom?
- Je li sloboda pojedinca u suvremenom poimanju tržišne ekonomije konzistentno povezana sa slobodom okruženja (mikro i makro)?
- Zbog čega neoliberalna tržišna doktrina inzistira na individualističkom pristupu razvoja pojedinca?
- Mogu li se u kolektivističkom pristupu društvenog razvoja osigurati preduvjeti željenog razvoja pojedinca (individualnog, tj. samoočekivanog razvoja pojedinca)?